

B i d r a g

til Krypto-Calvinismens Historie i Danmark.

ved *L. Helweg.*

1.

Affattelsen af nedenstaaende "Tavle" blev foranlediget ved den calvinistiske Bevægelse, som Præsten Hardenberg i Bremen opvakte. (Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen I. Side 107—111). Den er ingensteds tidligere trykt, men omtales i Conrad Aslac's "Et hundrede Aars Chronologi eller Tidtavle" — et Tillæg til hans "Chronologiske og historiske Beskrivelse om den reformerede Religion" paa Latin 1620, paa Dansk 1621 — under det Aar 1557. Pontoppidan omtaler den slet ikke, men i det Brev, der her meddeles fra Christian III. til Melanchton, forekomme Hentydninger til den (*Annales eccl. Dan.* III. Side 381). Treschow anfører i sine "Danske Jubellærere" (S. 127), ligesom Hr. Provst Heiberg i Theol. Tidssk. IV. 1. S. 139 fg., enkelte Sætninger af Underskrifterne, der ledsage Tavlen, uden dog at meddele Tavlen selv. Den Latinske Original fra 1557 er mig ikke bekendt, men Oversætteren angiver i Fortalen meget nøie sit Forhold til den. Den meddelte Oversættelse findes mellem det Kgl. Bibliotheks Haandskrifter i tvende Afskrifter Gl. Kgl. Sml. 4, 1442 og 8, 3409, i den sidste samlet med flere andre theologiske Afhandlinger fra den Tid. At Oversættelsen fremkom 1574

er heller ikke uden Betydning, da det netop var i det Aar, Hemmingsen ved Udgivelsen af sin "*Syntagma institutionum Christianarum*" vakte det calvinistiske Røre; og usandsynligt er det ikke, at han selv dengang har foranlediget dens Affattelse, for at skjule den calvinistiske Lærdom, hans Syntagma indeholdt, ved at opfriske Mindet om den "Tavle", hvori han udtaler sig saa stærkt Luthersk som nogensinde; medens det kongelige Forbud, der meddeles som Nr. 2, forklarer, hvad der dengang hindrede Oversættelsens Trykning.

En Taffle om Herrens Naduere

eller Alterens Sacramente,

paa Latine bescreffuen aff

Doctor Niels Hemmingssön

oc aff menige Höylærde udi Kjöbenhaffns Universitet
approberet oc underscreffuen, Aar 1557.

Nu fordansket, oc udi somme Steder dennom til Undervisning oc Tieniste, som Latine ey forstaa kunde, met en enfoldig og föye Tilleggelse forklaret, den rette Grund oc Mening dermed aldelis uforkrencket.

Nyttig at læse oc vide i disse sidste oc farlige tider, imod alle haande Vildfarelser om Naduerens Sacramente, A. D. 1574.

Til den christen Læsere.

Effterdi den zwingliske oc calvinske Vildfarelse nu mangesteds begynder at yppis aff urolige Menniske, oc ydermere end nogen Tid tilforne, at fordædigis oc forsuaris,

end ocsaa i de stæder, dersom den tilforne oc hertildags icke haffuer verit hört eller fornummen: Er det i sandhed got oc gantske nøttigt, at huer mand i tide sig foreseer, oc saa megit mueligt er, tager vare at dersom nogen Vildfarelse sig yppe og udbryde vilde, at mand aff den som aff it Edder eller Forgiffit ey skal bliffue til sin Siæll oc paa Troens Vegne forgiffuen.

Oc derfaare, paa det at baade den Misforstand oc vrang Mening, som mange haffue om det høyverdige Altarens Sacramente, oc huorfaare mand den bør at sky og fly, disligeste den rette Grund oc Mening, huorved mand tryggeligen maa oc endeligen skal bliffue, disbedre oc klarligere kand aff alle forstaa is oc merckis:

da er denne Taffle aff Latinen paa Danske *transfererit* oc udsat, nogle fromme Christne, som det paa det høyeste begierit oc fordrit haffue, til Villie oc Tieniste, Huilcken taffle tilforne, effter Høybaarne og Stormectigste Förstis oc Herris, Konning Christians den Tredies (med salig oc høylofflig Ihukommelse) aluorlige befaling, er tilhobe-screffuen, udi det Aar 1557 aff hederlig, höylærd Mand *D. Niels Hemmingsön*, den Hellige Scrifftis Doctor, oc nu udi mange aar *Professor* udi Kiöbenhaffns Universitet at skulle vere icke en enistis eller nogle faa Personers, men en almindelig, obenbare oc endrectig den menige christne Kirckis, offuer alle disse Lande og Riger *Confession* oc Be-kiendelse, huilcken fordi haffuer verit samme tide aff *Superintendenterne* udi Siælands oc Skaane stigt (effter at de andre *Superintendenter* ey da haffue saa nerværendis til-stæde verit) desligeste aff menige *Professoribus* oc Høy-lærde udi Kiöbenhaffns Universitet samtyckt, oc met egne Hender underscreffuen.

Saa er nu udi denne taffle antegnit oc opscreffuen siw atskillige Meninger om de ord i Nadueren: *dette er mit Legome: oc dette er mit Blod:* iblant huilcke der

kand dog icke uden en være ret oc sand, oc bliffuer kortelig oc enfoldelig beuist met den hellige Scrift oc Guds egne Ord, at de sex förste Meninger, som aff Menniskene ere paafundne oc faaregiffne uden Guds Ord, ere allesammen vrette oc falske. Men den siwende oc sidste Mening er eniste ret oc sand, ved huilcken alle Christne maa oc skulle bliffue. Oc er samme rette Mening, desligeste hues andet som sagen nu mest paagelder, oc udi denne taffle besynderligen bör at actis, afftegnit udi Bredden met saadant tegn eller mercke “.

Nu er oc denne taffle stillet oc screffuen paa Latine udi nogen anden Form, efter den maade oc Viis, som udi Scholerne oc hos de Lærde er brugelig, oc met langt ferre Ord, end som hun nu her faaregiffuis met; desligest er oc, foruden det som Tafflen dog udi grunden oc Meningen indholder, sommesteds noget mere tillagt, oc saadant befattet i denne Bog imellem disse tuende tegn []. Huilcket altsammen ingen skal saa annamme, forstaa eller udlegge, som denne Taffle vaar nu slet foruent, oc vaar nu en anden Lærdom oc Bekiendelse udi Dansken end som tilforne haffde verit udi Latinen, huilckit ingen heller aff dennom som Lærde ere, oc denne sag grundelig forstaa skulle törfue eller met rette kunde sige. Men alt huess i saa maade skeet er, det er skeet simple oc enfoldige folck som dog denne sag grundelig (saa megit som mueligt er) forstaa ville, oc dog icke vide sig, udi de lærde Mænds viis at skicke til undervisning Tieniste oc gode. Oc offuer alt, den almectigste Gud til ære, ved hans kiere Søn Jesum Christum Vor Herre.

A m e n.

*

*

*

Disse Ord udi Herrens Naduere Legome oc Blod: annammis oc udleggis nu aff Sacramenterer oc andre udi atskillige maade.

Först ere nogle som ved disse ord: **Legome oc Blod** forstaa icke andet, end nogle bare oc ledige mercke eller tegn, met oc hoss huilcket det sande Jesu Christi Legome oc hans sande Blod, ey skal være i sandhed neruærendis tilstæde.

Huilcken Mening effterdi hun ey kommer uden af den kiödelig forstand oc Menniskelig fornufft [, som udi Guds oc Religionens sager er aldelis blind, oc som Paulus siger it fiendskab imod Gud. Rom. 8].

Dertil er samme Mening rede oc tuert imod Christi ord oc foriættelse [som haffuer loffuit oc sagt, at hand udi denne sin Naduere vil være oc er næruærendis tilstede, met sit eget Legome som er hengiffuet for os, oc met sit eget Blod, som for oss er udstyrt paa Kaarsit]. Da maa oc skal samme Mening aldelis forskiudis oc bortkastis, som den der er gantske spottelig imod Christum oc skiender hans ære paa det høiste [ligesom Christus enten udi hans Testamente, oc der hand vilde giffue sin sidste Vilie tilkiende, haffde brugt nogen forblommit Tale for sine Discipler, oc hafft en anden Mening, end som Ordene lyde, eller vaar icke saa mechtig at hand kunde vdrette, oc giøre det som hand sagt haffde].

De som vdi denne Mening ere, forstaar de forneffnde Ord, oc dennem vride oc vende udi atskillige maade, saa at mand af den atskillighed oc deris ustadighed i samme forklaring oc Udleggelse lettelig kand formercke, hvor bedragelig oc falskelig de handle [met Guds Ord oc den hellige Kircke]. Oc dette stæder Gud, paa det man disbedre kan forstaa sig paa samme deris Suig oc Bedrægeri.

I. En part aff dennom tager sig faare det Ord dette *Carelstadius.* [naar Christus siger, dette er mit Legome item, Dette er mit Blod] Oc disse haffue til deres Formand oc Principal Anders Carelstad [huilcken nogen tid vaar en Erchidegn udi Slotskircken til Witemberg] som vdi vor Tid allerföirst tog sig faare, oc fordristede sig til at forvende oc forfalske Naduerens Ord i det Aar mand screff 1524, oc det aff idel Had og Niid imod den Guds Prophete salige Doctor Martin Luther, som havde straffit hannem, fordi hand saa ubeskedelig oc i utide bestormede oc nedbröd Billeder udi den Witembergske Kirke.

Denne Carelstad forstaar oc forklarer det Ord dette i saa maade: Mit Legome som giffuis for Eder, er dette, ligesom Christus [der hand sagde, det er mit Legome som giffuis for Eder] haffde peget paa sig self, saasom hand nu sad iblant Disciplerne, oc icke meent Brödet, som han racte og gaff dennom.

At dette er men en falsk og forfengelig Dict, beuiser den hellige Apostel S. Povel der som han bekiender, at det Bröd i Sacramentet er Herrens Legome. 1 Cor. 10.

II. Der er oc nogle aff disse Sacramenterer, som tage *Ulrich Zwingel.* sig det andet ord Er faare, oc det udlegger imod all billighed, oc met Vold paa deris Vild, at det Christus siger dette er skal vere saa megit meent, som dette betyder eller bemercker, iblant disse Ulrich Zwingel [til Zürich, hvilcken bleff ihielslagen i den Switzerske Krig det Aar mand screff 1531] Denne Vildfarelse er tuert imod de klare Ord, med huilcke Nadueren er indskicket, oc kand met samme Ord vederleggis oc igiendriffuis.

Thi vdi de ord giffuis klarlige tilkiende at mand udi Nadueren æder det samme Legome som er giffuit for oss oc mand dricker det samme Blod som for Os er udgydet [oc icke nogit andet Legome eller Blod, ey heller det Legomes eller Blods Betydelse]. Derfaare effterdi alle

Christne bekiende, at wi ved det sande Christi Legome oc ved hans sande Blod, saa som formedelst it fuldkommet oc nöyactig Værd oc Betalning ere igienløste, da maa oc kand det ey andet vere, end at deris Mening er falsk oc lögnactig, som meen oc siger at Christi Legomes betegnelse [oc icke dette sande Legome] skal giffuis udi Nadueren.

Nogle udlegger oc det ord Legome ved en figur som III. mand udi Scholerne kalder *Metonymiam* [huilcken dog *Oecolampadius.* her, om man ellers ret vil actet, aldelis intet rum eller Stæd kand haffue]. Deris Formand oc Mester haffuer verit Johannes Oecolampadius. Disse sige at det som er it Tegn eller mercke alleniste, neffnis saasom det dermet bliffuer bemercket oc betegnit, ligesom naar mand kalder it Rige eller Kongedömmе, en Spir [eller en Krone]. Denne Mening er lige den samme som Zwingels Mening, endog udi Ordenes forklaring er nogit forskel [Thi dersom Zwinglius saa udlegger Naduerens Ord: Det er mit Legome, det er, dette Bröd betyder mit Legome: der siger Oecolampadius, dette Bröd er mit Legoms figur eller Tegn, huilcket er alt det samme].

Denne Mening kand *refuteris* oc igiendriffuis met det samme argument oc aff den samme grund som det zwingliske Ketteri oc Vildfarelse [efftersom forscressuit staa. Oc disse ere nu de tre förste vildfarendes Meninger om disse Sacramentens Ord: dette er mit Legom, oc dette er mit Blod].

Herforuden ere oc nogle [saa som hine Giendöbere] IV. som forstaar ved Legome oc Blod it aandeligt Legome, oc it aandeligt Blod, huilcket aldelis ingen Grund kand haffue, men er megit aff Veyen oc ubequemmeligt sagt: Thi der ingenlunde ær hengiffuet eller offrit for oss, saadant it aandeligt Legome, ei heller saadant it aandeligt Blod for oss udgydet paa Korsit; men Christi aandelige Legome er den hellige christelige Kircke. Eph. 1.

De arme Giendöbere siunis at vere komne i denne vildfarendis Mening herved, at de haffue icke ret forstaaet eller kundet *accomodere* oc udlegge det Paulus siger 1 Cor. 10. Det Bröd som vi bryde, er det icke Christi Legomes Deelactighed? Thi som det er it Bröd, saa ere wi mange it Legome.

Men Paulus taler her [i denne sidste part aff disse Ord] icke om huad i Nadueren uddelis oc giffuis, men huad denne Naduere forarbeyder oc udretter i oss, som er, at wi vdi denne hellige Naduere først tilföyes oc bliffuer it ved Christi Legome, oc siden indbyrdis tilhobeföyes med hver andre, oc bliffue Christi aandelige Legome.

V. Foruden disse forscreffne Sacamenterer, ere endnu *Papistæ*. nogle som ved de Ord Legome oc Blod forstaa icke bare oc ledige Tegn som för sagt er, ey heller it aandeligt Legome eller aandeligt Blod; men sige at ved dennom kand forstaaes baade de uduortis Tegn, oc det som med samme Tegn betydis: det som kaldis paa Latine *signa et res signatæ simul*.

Aff disse er en part som mand kalder *Transsubstantiatores*, som falskelig meene, at Bröd oc Viin aldelis forvendis oc foruexlis fra deris egen Nature til naturligt Kiöd oc Blod. Disse holde for, at det mand kalder *accidentia*, det er den Danlighed eller Fadzone, oc hues Bröd oc Viin kand naturlige vere metgiffuet, saadant altsammen bliffuer saa got som behengendis uden nogen naturlige Verilse eller Substantz, som mand kalder *subiectum*. [Huilcket dog icke skee kand, da Fadzone, skickelse oc tilfællighed maa endelig være udi nogen Ting, som fast er, ellers kand den icke være eller bestaa].

Denne er Papisternis Mening paa denne Dag, huilcken er tuert imod Pauli Ord, der som hand siger 1 Cor. 10. Er icke dette Bröd som vi bryde Christi Legomes Deelactighed? Item 1 Cor. 11. Saa tit I æder aff dette Bröd.

Gelasius Paffue som leffde for 1070 Aar beuise oc det samme klarlige, dersom han saa siger: de visse oc sande Christi Legomes oc Blods Sacramenter, som vi annamme ere en guddommelige ting, oc derfaare bliffue vi ocsaa formedelst dennom vdi en guddommelige Natur deelactige, oc alligeuel forsuinder icke, men bliffuer [den formere] Brödens oc Vinens Substantz eller Natur.

Nogle aff dennom som ved de Ord Legome oc Blod VI. forstaa *signa et res signatas simul* det er udvuaartis oc *Calvinus.* siunlig Tegn, og siden noget usiunligt, som ved samme tegn betydis, bekiende vel, at Christi sande Legome oc Blod er udi Nadueren tilstede, men de meene oc sige at saadant Christi Legome oc Blod annammis alleniste aff de rette troendis oc christne Menniske med Troen. Endog disse oc vel bekiende at saadant Christi Legome og Blod giffuis oc uddelis formedelst Tieners, det er, Præstens Haand, oc alligeuel at der findes nogle lærde Mænd, som denne Meuing icke forskiude eller forkaste, saa kommer hun dog icke offuer ens med Pavli Ord, som siger, at den som uverdelig annammer dette Sacramente, hand bliffuer skyldig i Christi Legome oc Blod, fordi hand icke giör forskiel paa Herrens Legome.

Nu bruger Paulus der merckelige ord der hand siger paa grædske *μη διακρινων*, det er at hand icke giör forskiel. Thi det ord *διακρινων* mercker atskillie eller at giöre forskiel [paa de ting som ere i sig selff atskillige]. Derfaare annammer den icke verdelig Saramentet som ingen sand Poenitentz findis hoss, oc den som icke giör forskiel imellem Herrens Legome, oc anden meenlig Spise ey heller troir stadelige, at Jesu Christi Legome oc Blod giffues oc uddelis formedelst oc met Tieners hender til dennom som i Sacramentet ere deelactige.

“Omsiger ere oc nogle som bekiende oc sige at udi VII. “Nadueren er Christi sande Legome oc hans sande Blod *Lutherus.*

“neruærendis tilstæde, oc at saadant annammis icke alleniste
 “aff de Gudfryctige oc fromme, men ocsaa aff Öyenskalcke
 “eller falske Christne oc ugudelige Menniske, aff disse
 “allene met munden [dog ikke ved nogen siunlig natur-
 “lig eller menniskelig, men ved en aldelis usiunlig offuer-
 “naturlig, oc aff Mennisken ubegribelig Viiss, ved huilcken
 “Jesu Christi sande Legome og hans sande Blod er oc
 “udi Nadueren med Bröd oc Viin tilstede]. Men aff de
 “andre baade met Munden oc met Hiertet [eller Troen].
 “Denne Lærdom oc Mening beuisis oc stadfestis met
 “den Herris Jesu Christi oc met S. Poffuels egne Ord.
 “Thi baade Christus oc Paulus bekiende oc bestaa, at udi
 “Nadueren uddelis Legome oc Blod. Christus siger klarlige:
 “Tager oc æder, det er mit Legome, oc at mand icke skulle
 “dicte nogen unöttig figur eller ny glose paa samme Ord,
 “siger hand fremdelis: det som giffuis for eder: disligest
 “om Kalcken: Tager og dricker det er mit Blod. Her
 “formeener hand udi lige maade saadan ny glose eller figur,
 “met det hand strax siger: det som udgydis for eder.
 “Paulus siger oc, at huo som æder uverdelig heraf, hand
 “æder sig self dommen, dermet at han giör icke forskiel
 “imellem Herrens Legome, oc anden meenlig Spise. Saa
 “haffuer fordi Paulus verit i den act oc Mening, at de
 “ugudelige oc falske Christne annammede ocsaa i sandhed
 “Herrens Legome.

“Dette haffuer nu verit den almindelig christelig Kirckis
 “mening oc Bekiendelse udi 1500 Aar, dermet holder oc den
 “augzburgiske Confession. Den samme Lærdom bestaar,
 “bekiender oc lærer alle Kircker udi Saxen oc udi Danne-
 “marck gantske tryggelig oc endrectelig oc lidet acter hues
 “Argument eller Beuisninger som Menniskens Skarpsindighed
 “eller fornufft herimod kand opbringe eller fremføre. Thi de
 “acte at mand her heller skal følge Guds Ords klare Liuss,
 “end den menniskelig fornufftis Phantasie oc drömme.

Nu til en videre forklaring oc ydermere Samvittigheds Tröst oc Stadfestelse, skal mand om denne Guds hemmelighed oc forborgne skat, som er, det hellige oc höyværdige Naduerens Sacramente, acte oc offuerveye trende Ting.

- 1) Det förste er, med huad naffn Nadueren kaldis oc huorfaar hand saa er kaldit.
- 2) Det andet om nogle atskillige ting som i Nadueren ere tilhaabeföiede, oc bör tilhaabe at actis.
- 2) Det Tredie, huorledis mand denne Naduere værdeligen holde oc bruge skal.

O m d e t F ö r s t e .

Udi denne Lærdom om Herrens Naduere bruger den hellige Kircke atskillige Ord oc Naffne, paa det mand ved dem disbedre kand forstaa, baade huad Nadueren er, oc huorledis mand den rettelig skal bruge.

Bröd oc Viin kaldis Elementer fordi det er legomlige oc siunlige Creatur oc Ting, som mand kand see, föle oc fornemme, oc naar ordene kommer til disse Elementer da bliffver det it Sacrament [som Augustinus siger].

Sacrament siges deraff, at her under nogle jordiske oc uduortis ting, som mand kand see oc fornemme, fremsettis oc visis, himmelske oc usiunlige ting for Troens Öyne.

Saa bruger oc den hellige kircke det Ord signum oc kalder det Sacramente it Tegn, fordi det betegner noget andet, som her icke sees, oc dog sandelig er her tilstede [ved saadan en Maade som er usiunlig oc aff Menniskens ubegribelig].

Dernest kalder den ogsaa Bröd og Viin Symbola, det er saadanne Tegn som haffue nogen Merkelse met sig, Thi de bemercker den aandelige fruct oc Nytte, som mand faar aff Sacramenterne, det er, de kaldis Symbola,

for den Lignelse skyld, som disse Jordiske ting eller Elementer haffue met de himmelske oc euige Ting.

Thi ligesom Bröd oc Viin föder, vederqueger oc forlyster det uduortis Menniske i denne Verden, sammeledis föder, vederqueger oc forlöster Christi Legome oc Blod it Menniske, som troer, udi Christi Rige til det Euige Liff. Derfaar siger Augustinus: Haffde Sacramenterne icke nogen Lignelse met de ting til huilke de ere Sacramenter, da vaare de icke Sacramenter.

Denne Naduere kaldis oc ἀγάπη det er, Kierlighed, thi den udkreffuer aff alle dem som udi denne Naduere er deelactige, at de skulle haffue en christelig Kierlighed til huer andre indbyrdis.

Hand kaldis oc Synaxis det er, en Menighed eller Samquem, fordi det er icke nogen eenstige eller besynderlige Naduere, som aff nogle faa holdis skal, men en almindelige Naduere, til huilcken den hele christen Kircke oc Menighed indbydis oc tilkaldis.

Hand heder oc Eucharistia, det er Tacksigelse for den Tacksigelse skyld som de denne Naduere brugte, pleyede at giöre oc mand plictig er Gud, for disse oc alle andre sine Velgierninger.

Her foruden kaldis den Oblatio det er it Offer eller Offrelse enten fordi Sacramentet offredis, det er det bleff faarebaarit aff Kirkens Tienere, for de Christne, som Sacramentet brugte, eller fordi man udi Nadueren gjorde Collectas, det er man tilhobebar oc samlede Almisse til de Fattiges nödtörfft oc deris Underholdning som tiente udi Menigheden.

Paa det sidste kalder oc den hellige Kirckis Lerefædre eller Patres denne Naduere undertiden Sacrificium, det er it Offer fordi det er en Amindelse oc Ihukommelse paa det Offer, som engang bleff offrit for oss [paa Korssit].

Papisterne staar hart derpaa, at den derfaare kaldis it Offer, fordi udi Messen som de sige skal Guds Søn bliffue

offrit for leffuendis oc Döde, men at denne deris mening er vildfarendis oc vrang beuisis klarlige aff den Epistel til de Hebræer.

Aff denne Vildfarelse kommer nu, som meenligen skeer, en anden Vildfarelse om Bröd og Viin at oplöfste i Nadueren. Thi effterat Papisterne formerckte oc forstode, at udi det gamle Testamente vaar it slaus offer som skulde oplöfftis, förend det forbrendtis udi Ilden

(Huor faare det oc kaldis Terûma det er, en Oplöftelse eller Oplöfftoffer, om huilckit der staar screffuit Exod. 25. 29 oc 30. Levit: 22. Numer. 8 oc 18).

Thi haffue de villit saadant effterfölge, dog gantske ilde oc ubeskedenlig: oc haffue saa paalagt, at det deris selfdictede Offer, skulle oc være it Teruma oc Oplöftelse paa det at det i saa maade maatte actis for it Offer. Effterdi nu den hellige Kircke retteligere er undervist oc oplærdt, saa at den veed, at Nadueren er it Sacramente oc intet Sacrificium eller Offer, om mand ellers ret beskedelig, oc som det sig bör herom vil tale, da skal hun igen afflegge saadan Oplöftelse, som hoss de aaroniske Præster vaar brugelig, oc nu bruge den hellige Naduere uden saadanne fremmede Ceremonier, som intet hörer til Sagen men mere siunis at vere papistiske oc ugudelige.

Om det Andet.

Udi Herrens Naduere ere saa got som ved try par ulige oc atskillige ting at acte.

Det förste par er det uduaartis Ord oc det induortis Ord fordi naar det uduortis ord liuder udi Öerne, da rörer det euige Ord [huilckit er Guds Sön] vor Sinds oc Hiertens Ören, at det som Öerne höre uduortis kand oc indvortis annammis udi Hiertet.

Det andet par er det uduortis Menniske oc det indvortis Menniske.

“Det tredie par er siunligt Bröd, oc siunligt Viin, hoss
 “oc met huilcke der visseligen ere nerværendis tilstæde usiun-
 “ligt Legome oc usiunligt Blod.

Udi disse trende par skal mand besynderlig acte
 oc besinde Guds gode Villie og Kierlighed imod oss arme
 Menniske, i det han saaledes föyer sig effter vor menneske-
 lige Skröbelighed oc besegler oss sin Naade baade uduortis
 faar vore uduortis sind, disligest ocsaa udi vore Hierter
 induortis. Men Öyenskalccke oc falske Christne alligeuel
 at de annamme met deris mund Christi Legome oc Blod,
 dog effterdi de ere foruden en sand tro, da faa de icke
 deraff den aandelige fruct oc Nytte som er, at ligesom det
 uduortis Menniske födis, voxer, vederquegis oc forlöstis
 ved Bröd oc Vin: Saa födes, voxer, vederquægis oc for-
 löstis ved den allerhelligste Naduere alle de som rettelige
 troer paa det indvortis Menniske Vegne til det euige Liv.

Om det Tredie.

Naar du nu vilt gaa til denne hellige Naduere oc du
 troer Christi foriættelser, at der udi samme Naduere er
 visselig tilstæde det sande Jesu Christi Legome oc Blod,
 da skalt du först betencke din Synd oc Ondskab, for
 huilcken Christus haffuer betalet med sin Pine oc Död.

Dereffter tenck paa Jesu Christi Legoms oc Blods Offer,
 som er offrit for dig, at du skalt igienlös is oc frelsis fra
 Synden der ved, saa at Synden nu ingen ret kand haffue
 imod dig.

For det Tredie skal dette Offer paaminde dig om,
 huor stor Guds vrede er imod Syndere: desligest, huor
 stor oc usigelige Guds Barnhiertighed er, huilcken dig nu
 annammer til Naade igien oc huilcken Kierlighed Guds Søn
 haffuer til dig, at hand giör Bön for dig, oc tager paa sig
 Gud Faders Vrede for din skyld.

For det fjerde, naar du saa betencker din Synd oc huor stor Guds Vrede er imod Synden, da kommer deraf Poenitentz oc Anger for Synden, men Troen optendis deraff, at du betencker Guds Barmhertighed, Guds Söns Kierlighed imod dig, det Offer som er giort engang for dig oc alle Syndere.

For det femte skal nu saadan Tro styrekis oc stadfæstis met den hellige Naduere, som er it Sacramente til saadanne høie oc merkelige ting, huilckit skeer naar du opløffter dit Hierte, Hu oc Sind oc met Troen udi den hellige Naduere seer hen til det Guds Lam [Jesum Christum Vor Herre som blev it Offer for all Verdsens Synder], thi udi denne Naduere bör dig at ansee oc beskue, for huilcket oc samme Naduere er indskicket, ligesom udi en spegill, Jesum Christum, som bleff korsfest, oc igien opstod fra de Døde.

Heraff kand mand lettelig formercke, huad det er for en Pröffuelse som Paulus omtaler (1 Cor. 11) at huer skal pröffue sig self oc forfare om hand finder oc fornemmer til visse udi sig Poenitentze oc Troen.

Endelig, naar troen er saa stadfest oc beseglet met det hellige høyværdige Sacramente, da skal der effterfølge Tacksigelse til Gud, indbyrdis christen Kierlighed oc aldels it nyt Leffnit, at du intet giör som ey kand sömme Christi Legome der du nu est indliffuet vdi (om du ellers troer stadelig) formedelst denne aller helligste Naduere.

*

*

Til de Romere Cap. 4.

Abraham bleff icke skröbelig i Troen, hand saa oc icke til sit egit Legome, som vor allerede döt, effterdi hand vor nogit nær 100 Aar gammel oc til Saræ døde Legome, thi hand tuilede icke paa Guds Løffte, formedelst Vantro, gaff Gud ære, oc viste paa det allerviseste, at huad som Gud loffuer det kand hand holde.

*

*

*

**Nu effter følger tuende Superintendenters sampt
alle Professorum udi Kiöbenhaffns Universitet
Subscription eller Underscriffuelse.**

Ieg Christiern Torckilsön Morsianus Rector udi Kiöbenhaffns Universitet, bekiender met denne min Handschrift, at ieg forskiuder oc vedersiger Sacramenternis Vildfarelser, som sette ere i denne Taffle, oc at ieg beiaer oc samtycker den sidste Sententz oc Mening om Herrens Naduere, som her er udtryckelig tilkiendegiffuen, huilcken Christus, de hellige Apostle oc den augsburgiske Confession lærdt oc bekiendt haffuer.

Oc Ieg Peder Palladius Doctor, Superintendens udi Siælands Stigt, oc Professor Theologicus udi Kiöbenhaffns Universitet, vedersiger oc fordømmer disse Vildfarelser oc Ketteri udi denne Lerdøm om Sacramentet, som i den Taffle "optegnede ere oc ieg beiaer oc samtycker den almindelige "christne Kirckis Lærdøm oc Mening om Herrens Naduere "som her er udtryckeligen sat oc tilkiendegiffuen, oc troer "stadeligen, at udi Herrens Naduere er Christi sande Legome "udi oc met Bröd: oc Christi sande blod udi oc met Viin, "oc at dette alt tilhobe er it Tegn oc Vidnisbyrd paa Guds Naade mod oss, oc paa Guds Foriættelse som paaminder oss, oc stadfester vor Tro om det gantske Evangelio om Jesu Christi Död oc Opstandelse, oc dette bekiender ieg obenbare med min egen Hand.

Oc ieg Iohannes Machabæus Doctor oc udi den hellige Scrifft Professor i Kiöbenhaffns Universitet, fordømmer oc forsuer disse oc aldelis alle de Vildfarelser som imod Jesu Christi Nadueris Sandhed, urettelig oc falskeligen opdichtede ere oc ieg forsager aff Hu og Hierte, al den lærdøm, som aff Mennisken optenckte ere imod den samme Nadueres Sandhed, oc der imod beiaer oc samtycker ieg den Sententz oc Lærdøm, som de hellige Apostler udi deris

Scrifft lære oc den høyberymte Schole udi Witemberg nu lærer oc bekiender, huilcken oc i dette neruærendis scripto udtryckis oc indeholdis. Til Vidnishyrd haffuer ieg met min egen Haand underscreffuit.

Oc Ieg Albret Knopper udi begge Ret Doctor oc Professor Juridicus udi Kiöbenhaffns Universitet, bekiender met denne min egen Haand, at jeg aff Hu oc Hierte for-dømmer oc forsager alle Suermeri oc Vildfarelser om den allerhelligste Christi Naduere, som udi denne Taffle er ordentlige opregnede oc befattede, oc at ieg annammer oc samtycker, disligeste met Mund oc Hierte obenbare bekiender den Sententz oc Mening om Sacramentet, som den Witembergiske Kircke nu haffuer oc lærer, oc er udi enden paa denne Taffle udtryckt oc tilkiendegiffuen, huilcken mening oc lærdom kommer overeens met den hellige Scrifft, oc er den christelige Tro lig.

Oc Ieg Iens Schellerup Doctor oc Professor Physicus udi Kiöbenhaffns Universitet, bekiender met denne min Handskrifft, at ieg forskiuder oc forsager alle vildfarendis Meninger om den allerhelligste Herrens Naduere, som enten udi denne Taffle ere opscreffne, eller nogen Tid, haffue ellers verit optenckte oc paafundne, oc ieg annammer oc bekiender oc beholder alleniste den Sententz oc Lærdom som ieg annammit oc lærdt haffuer aff mine præceptoribus baade vdi Witembergs oc Kiöbenhaffns Universitet, oc den som alle Kircker her udi Danmarckis Rige her til Dags endrecteligen effter Jesu Christi indskickelse holdit oc samtyct haffuer.

Oc Ieg Niels Hemmingsön, den hellige Scrifftis Ordinarius Professor udi det Kongelige Kiöbenhaffns Universitet, bekiender og bestaar met denne min Handskrifft, at ieg forsager alle Sacramenternis Vildfarelser om Herrens Naduere, oc at ieg annammer oc samtycker den almindelig Jesu Christi Kirckis Sententz oc Lærdom, som

udi denne Taffle aff Naduerens Ord er fremsett, forklaret “oc beuist, oc at ieg saa aldelis klarlig oc udtryckelig “beiaer oc samtycker den Augsburgiske, den Saxiske oc “vore Kirckers Confession oc Bekiendelse om den aller-“helligste Herrens Naduere.

Oc Ieg Peder Parvus Rosæfontanus Decanus facultatis artium oc Professor Rhetoricus, forsuer oc forsager met Hierte oc Mund all den Lærdom, som imod det høyverdige oc allerhelligste Jesu Christi Legomes oc Blods Sacramente opdictet oc lærdt er, enten aff Sacramenterer eller andre Ketter, i huad naffn de neffnis med, oc aldelis fordømmer alt det som enten her til Dags aff bedragere oc forførere haffuer verit optenckt imod den Euangeliske oc Apostoliske sandhed eller her effter kand, udi huad som helst maade aff Falsknere oc Forførere fremsettis oc faaregiffuis, oc holder ieg deris Sententz oc Mening, som her for mig under screffuit haffue, uden tuill fast oc uryggelig.

Oc Ieg Iohannes Monasteriensis, Professor Græcus udi Kiöbenhaffns Universitet, bekiender at udi Naduerens Sacramente met Bröd oc Viin, som er uduortis Symbola oc siunlig Tegn uddelis det sande Jesu Christi Legom oc Blod, huilckit beuisis met Christi oc Pauli klare oc forstandelige Ord, oc bekiender ieg obenbare, at ieg forsager alle deris Vildfarelser, som icke holde met Christi oc Pauli ord, huilcke ere saa klare oc obenbare, eller ere mod denne screffne Bekiendelse.

Oc Ieg Hans Albrechtssön Dialecticus Professor udi Kiöbenhaffns Universitet, bekiender met denne min Subscription oc Underscriffuelse, at ieg forskiuder oc forsager aff ganske Hu oc Hierte de Vildfarelser som i denne Taffle ere met Guds Ord affbeuiste oc igiendreffne, oc at ieg samtycker oc annammer den hellige Kirckis sande Lærdom om Herrens Naduere, som udi denne samme Taffle er begreben.

Oc Ieg Pouel Madtzön Professor Pædagogicus udi Kiöbenhaffns Universitet bekiender at Ieg obenbare oc aluorlig oc uden argelist forsager oc fordömmet Sacramenterens Vildfarelser, oc at ieg samtycker oc annammer den sande Lærdom om den allerhelligste Christi Naduere, huilcken Lærdom i denne Taffle er udtryct oc tilkiendegiffuen, saa som den der kommer offuereens met Christi Indskickelse oc den Almindelige Christelige Kirckis Bekiendelse, oc det bestaar oc vidner ieg met denne min egen Haand.

Oc Ieg Claus Lauritzön Professor Mathematicus udi Kiöbenhaffns Universitet bekiender at ieg aluorligen oc uden argelist forsager oc fordömmet alle Sacramenterens Vildfarelser, oc at ieg beiaer oc samtycker den sande Lærdom om den allerhelligste Jesu Christi Naduere, som i denne Taffle er udtryckt oc tilkiendegiffuen, saa som den der kommer offuereens met Christi Indskickelse oc den almindelige christelige Kirckis bekiendelse, oc det vidner ieg met denne min egen Haandschrift.

Oc Ieg Niels Palladius Superintendens udi Skone stigt, fordömmet oc forsager aff ganske Hierte disse Sacramenterens oc alle andre Ketters Vildfarelser, som imod den allerhelligste Herrens Naduere er aff menniskelig Daarlighed oc fortrædenhed opdictet efftersom de udi denne Taffle ere tilhobe screffne. Oc ieg samtycker oc annammer, sampt den "sande oc almindelige christen Kircke, den Sententz oc Lærdom, som her er indset om Guds Söns sande Legomes oc "Blods næruærelse i Herrens Naduere udi, under oc met Brüd "oc Viin effter Christi Ord oc den hellige Scriftis Liudelse. Huilcket ieg obenbare bekiender met min egen Hand, fordi at naarsomhelst it Menniske enten legger noget til, eller tager noget fra dette Sacramente, imod Christi rette Indskickelse oc Lærdom, da er det it forferdeligt oc grueligt skyld eller Kirckeran, udi saadan en himmelske oc guddommelig ting [thi man röffuer baade Gud oc Jesu Christo sin ære fra, oc den hellige Kircke sin ædelste oc allerbeste Skat oc Klenodie.

Finis.

2.

Dette Kongebrev fra 26. Juni 1574 (Den Danske Kirkes Historie efter Reformationen I. Side 165) er ligeledes omtalt i Aslac's "Tidstavle" under A. 1574 og derefter hos Pontoppidan (Ann. Eccl. Dan. III. Side 441) uden at han dog selv har kjendt det. Det er her taget af en Samling af Kongebreve, meest angaaende Skaanestift (Kgl. Bbl. Ny Kgl. Sml. 4. 1128), og derfor her meddeelt som det blev sendt til Skaanes daværende Biskop M. Tyge Asmundsen, medens ligelydende Breve bleve de andre Biskopper tilstillede. Kongen indskjærper her, for første Gang udtrykkelig, Lærdommens Overeenstemmelse med den augsborgske Confession, for at holde den Bevægelse, som de tyske lutherske Theologer dengang vakte ved Affattelsen af et nyt Bekjendelsesskrift, borte fra den danske Kirke. Der kan nemlig neppe være nogen Tvivl om, at man ved de "urolige Mennesker, som mere søge deres egen Ærgjerrighed", her maa tænke paa Jacob Andreæ og hans Venner, især naar man sammenligner det her under Nr. 4 meddelte Brev til Henrik af Navarra, foruden det bekjendte Forbud mod Concordieformlen. Hvad der i dette Brev paabydes, gjentages atter af de regjerende Rigsraader i et Brev af 10. Juli 1588, der findes trykt i Danske Magazin V. S. 87.

*

*

Thil M. Thyge om simpel Lærdom
de Coena Domini.

Frederich then anden. Wor synderlige gunst thilforn. Wider adt wi forfare, adt uden Landtz allevegne baade udi Kirker och Scholer, skal yppis adtskillige Ny disputatzer om Sacramentet och andre then Christelige Troes Artikke, aff urolige Mennisker, som mere søge theris egen Æregerighed, end Gudz Loff och Ære. Tha paa thet

wdi thisse lofflige Kongeriig maa holdis god Endrectighed udi Religionen och Lærdommen, som thil diss Gud ske Loff verit haffuer, och ingen ny Lærdom indföris, wille wi adt udi alle Kirker, saa vell udi Ethers Stigt som udi andre Kirker her offuer Riiget paa thet allerenfoldigste skal læris och prædickis om Sacramentet effther den aussburgiske Confession, och ingen ny suptilig disputatz ther om föris. Bedendis Ether och ville, at i thilsiger och alffuorligen forbiuder presterne udi Ethers stigt nogen ny unyttelig disputatz adt opuecke, Enthen udi theris predicken, Eller udi anden samthale om sacramentet, eller andre then christelige Troes Artickle. Men adt the paa thet Enfoldigste, saa megit som paa salighedtzens vegne behoff giöris, Effther then Aussburgiske Confession theris sognefolk lærer och wnderuiser, adt i ther offuer alffuorligen holde, och ther medt haffuer it flittigt Indseende, saa frempt som nogen findis ther imod adt giöre, Eller I medt nogen seer igiennem fingre, wi tha icke skulle wide thet hoss Ether, Och I ther fore adt skulle stande oss thil Rætte, Ther meth skeer vor villie. Thi lader thet ingelunde.

Screffuit paa vort Slot Kiöbenhaffn. Then 26. dag junii aar 1574. Under vort signet.

Frederich.

3.

Dette Brevs Indhold er angivet i Overskriften, og det meddeles her efter et Haandskrift paa Kgl. Bibl. Gl. Kgl. Sml. 4. 1446 til yderligere Oplysning om et forhen bekjendt Factum.

*

*

*

Regis Frederici Secundi Bref

ved Fire af Rigens Raad tilskikked de Höylærde i Kiöbenhavns Universitet om den Bog (Syntagma Theologorum) som Doctor Niels Hemmingssen havde ladet udgaa.

Wor synderlig Gunst tilforn. Wider efftersom vi tilforn lod give Eder tilkiende om en Bog D. N. Hemmingsön nogen Tid siden forleden skal have ladet udgaa, hvorudi skal findes nogen Calvinsk Lærdom, det höyværdige Alterens Sacramente omrörendis, og vi af Cur og Förster ere advarede, at mange stöde dem og ere selsomme over samme Bog, formenendis vore Præster og Kirker her i Riget med samme Lærdom at være forförte. Saa ere vi og nu paa det ny af nogen store forvante Cur og Förster udenlands blevne paaminte, hvorledis voris Kirker og Scholer her i Riget skal være fast mistænkt, at de om samme Articul anderledis skal præke og lære end i vor kiære Hr. Faders tid Sl. höylovlig ihukommelse skeed er, synderlig af den aarsag, at den artikel i samme Bog ikke er af D. N. Hemmingsön revoceret, og aabenbarlig igienkaldit; Thi beder vi Eder og ville at I strax besheeder forn. D. N. Hemmingsen for Eder og hannem tilholder, at hand paa latin skrifftligen, hvad som forargeligt er i samme Bog in meliori forma igienkalder og sig derom forklarer, at vore Kirker og Scholer her i Riget, som vi med samme Lærdom vilde have ubesmített, maa for slig mistanke blive befriede, saafremt vi ikke anderledis herom skulde tiltænke paa andre Middel, og at I samme Bog overseer, og siden os den tilskikker förend den udgaar. Dermed etc.

Actum Friderichsborg d. 23. Febr. Ao. 1576.

(L. S.)

Friderich.

Höybemæltas vor allernaadigste Kongis tilforordnede Regjerings Raad.

Niels Kaas. Peder Munch. Jörgen Rosenkrands.
Christopher Walkendorp.

4.

Efterfølgende Brev af 13. Juni 1580 fra Frederik II. til Henrik af Navarra fortjener fremfor nogen af de forhen meddelte Aktstykker en ganske særegen Opmærksomhed, fordi det bidrager til at oplyse, hvad der tidligere henstod uforklaret, Frederik II.'s personlige Forhold til den Tids kirkelige Bevægelser. Det er affattet ganske kort for det bekjendte Forbud mod Concordieformlen, og man seer deraf, at Kongen har været langt villigere til at gaae ind paa Dronning Elisabeths og Henrik af Navarras Forslag end Pontoppidan antager (Ann. eccl. Dan. III. Side 474) samt hvad han havde gjort til dette Öiemeds Fremme. (Jvfr. Den danske Kirkes Historie efter Reform. S. 178, 180 fgd.). Dette Brev findes ikke i den Samling, som J. Riccius udgav i Utrecht anno 1679 under den Titel: Henrici Navarr. Regis epistolæ; derfor kjender Resen det heller ikke, da det er af hiin, han har uddraget og oversat den Brevvexling mellem de tvende Förster, der er trykt som Bilag til hans "Frederik II.'s Krönike", der udkom 1680. Brevet er her trykt efter et Haandskrift paa Kgl. Bibl. Gl. Kgl. Sml. 4. 2582, hvor Afskriveren ogsaa gjør opmærksom paa, at dette, som er det förste i den lille Samling af Breve, Haandskriftet indeholder, var forhen ubekjendt.

*

*

*

Fridericus Secundus

Dei gratia

Daniæ, Norwegiæ, Vandalorum Gothorumque Rex,

Dux Slesvici, Holsatiæ, Stormariæ et Dithmarciæ,

Comes in Oldenburg et Delmenhorst

Serenissimo Principi

Henrico

Regi Navarrorum, Principi Bearnæ etc.

Serenissime Princeps, Consanguinee, Amice et Frater
carissime. Ex proximis Serenitatis Vestræ literis,

tam iis quas anno superiore 13mo mensis Junii, quam his, quas nuper 10mo Martii Neraco in Ducatu suo Albrechtensi ad Nos dedit, summa cum animi voluptate intelleximus, quanta cum mutue amicitie fiducia, ac quam pio et Regio plane candore non tantum sententiam de dissensionibus reformatarum Ecclesiarum moderandis libere ac familiariter nobiscum contulerit, verum etiam operam et commendationem nostram apud Illustrissimum et optimum Principem, Affinem et Fratrem carissimum Dm. Augustum Ducem Saxonie, Sacr. Rom. Imperii Archi Marescallum et Electorem, gratam sibi esse testatus sit, quapropter ea in parte, ac in Synodo imprimis in Germania promovenda, non tam suo quam afflictarum Ecclesiarum nomine, ne inaudite et innocentes eæ condemnentur, obnixè petivit, ac pia cum contentione a Nobis postulavit; quorum quidem alterum cum ad propriam Christianorum Regum necessitudinem, alterum vero ad communem Ecclesie et Republ.: Christiane utilitatem referendum sit ac utrumque certe ad gloriam Dei et purae religionis conservationem pertineat, tantum abest ut Serenitatis Vestrae in negotiis istis bene explicandis libertatem in aliam quam optimam in partem accipiamus, ut ipsi pro candida et sincera consiliorum communicatione permagnas, sicuti par est, et agamus et habeamus gratias, ideoque Serenitatis Vestrae contestationem de dignitatis ac potentiae nostrae prerogativa ad summam potius ipsius humanitatem ac singularem erga nos benevolentiam, quam ad rerum necessitatem aut praeminentiam nostram referimus: ad gloriam enim Dei et Christianorum Regum officium maxime pertinere existimamus, cum omnes qui rejecta idolomaniâ Papisticâ, verum et pium ipsius verbum amplexi sumus, ipsum Condito rem et Conservatorem nostrum unicum per Mediatorem ipsius Filium, Dominum nostrum Jesum Christum invocemus, ac in eadem simul navi versemur, quæ in bono navigationis cursu non minus

ob gubernatorum dissidia, quam Romani Pontificis ac ceterarum gentium tyrannidem ingruentesque calamitates alias sat concussa est et afflicta, ut de mediis et rationibus idoneis, quibus exulceratis istis horum temporum dissensionibus remedium adhiberi, et salutaris concordia inter pias Ecclesias constitui possit, consilia libere conferant ac inter se communicent: Quam quidem ad rem Ecclesiæ et Reipublicæ perutilem et necessariam si quid pro nostra etiam parte operæ ac consilii conferre possumus, profite-mur aperte omnem quantumvis magnum laborem in eo suscipiendum nobis fore jucundissimum: Proinde cum tam Serenissimæ Angliæ Reginæ, Consanguineæ et Sororis nostræ carissimæ, quam Serenitatis Vestræ sententiam de Synodo omnium Ecclesiarum, quæ reformatam Religionem profitentur, in Germania instituenda, toties per literas declaratam, ad rationem concordie tendendam accommodatam, nec ab ea alienam judicaverimus, ideo non tantum anno superiore, oblata ad eam rem occasione sat commoda, cum bene memorato carissimo Affine et Fratre nostro carissimo, traditis ipsius Ill^{ui} literis istis Serenitatis Vestræ, sermonem iis de rebus libenter instituimus, verum etiam hoc anno, si, quod certe futurum sperabamus, ipsius Ill^{tas}. huc in regnum et colloquium nostrum venisset, iis in rebus proponendis nec conjunctissimi Principis officio, nec Vestræ Serenitati, eramus defuturi.

Quia vero ipsius Ill^{tas}. magnis ac inopinatis rationibus mota, consilium protectionis ultra dimidiam itineris partem feliciter ad nos susceptæ mutavit, ac propter gravia impedimenta tum ad communem Reipublicæ tum ad privatam Ill^{tas}. ipsius dignitatem pertinentia, in ditiones ac provincias suas redierit, ideo quod ipsi, occasione tam exoptata destituti, ex voto Serenitatis Vestræ coram facere non potuimus, vel per literas nostras vel per Legatos

Ill^{ia}. ipsius, quos brevi ad nos venturos speramus, tempore ad eam rem opportuno explicabimus.

Qua quidem in familiari communicatione nostra, e candido et sincero pectore profecta, si ad publicum Ecclesiæ et Reipublicæ commodum, apud Ill^m. ipsius vel anno superiore multum profecissemus, vel etiamnum aliquid proficere possemus, illud in primis ad Dei om̃ipotentis gloriam et deinceps ad conjunctissimi Principis et exoptatissimi Affinis et Fratris nostri carissimi minime vulgarem erga nos benevolentiam referendum esse censeremus; minimeque dubitamus Ill^{tem}. ipsius pro sua erga vicinos Reges et Principes singulari observantia et humanitate, si de eo vel a Serenissima Angliæ Regina vel a Serenitate Vestra amice compellatur, sua sponte ac sine ulla iterata intercessione nostra, ita se exhibiturum et declaraturum esse, ne quid Serenitas Vestra, quod ad pii et tranquillitatis Ecclesiæ et Reipublicæ Christianæ amantissimi Principis officium pertineat, in Ill^{te}. ipsius desideret: Ita enim nobis variis argumentis optimi Fratris et Affinis istius nostri perspecta et cognita est pietas et Heroica animi integritas, cum summo sinceræ Religionis studio conjuncta, ut, sicut scribit Serenitas Vestra, certo certius statuendum sit, ea quæ Ill^{tas}. ipsius ad rationem certam piæ concordie instituendam hactenus suscepit et tractavit consilia, ex pio zelo ac optimo studio erga Christianam Republicam profecta esse: neque tamen dubitandum est, si Jacobus iste Andreas, quem jam Papam in Germania agere Serenitas Vestra existimat, aut alii Theologiæ Professores optimi Principis bonitate et potentia invidiose abutantur, et pro pace ac tranquillitate, quam ipsius Ill^{tas} pro studio meditatur, facem belli et turbarum in Ecclesiam et Rempublicam Christianam ingerant, quod quidem Serenitas Vestra suspicari videtur et innuere, quin tamen pro laudabili Majorum suorum in

celebratissima Domo Saxonica pietatis studio, et proprio optimæ ac Heroicæ naturæ genio, et sui ipsius et utilitatis communis condignam demum rationem sit habitura. Nos quidem cum novis formulis istis ac libris consignatis nihil penitus negotii habemus; Ecclesiæ et Scholæ regnorum et omnium provinciarum nostrarum sub imperio Divi Prædecessoris nostri, Serenissimi Patris et ut nomine ita animo Christiani Principis, rejecta idolomania Papistica et omnibus blasphemii erroribus repudiatis, pie reformatæ ac bene constitutæ sunt: In qua doctrinæ coelestis sinceritate pariter ac tranquillitate, ab optimo Parente ad nos usque propagata aqviescimus ac constanter perseveramus nec ulli Theologo licentiam contra semel receptam et approbatam Ecclesiarum nostrarum Ordinationem quicquam vel innovandi vel disputandi indulgemus, eaqve ratione veritatem simul et pacem in Ecclesiis amplissimorum Regnorum nostrorum, Ducatum et Provinciarum sine ullis novis reformatoribus Dei beneficio hactenus conservavimus; ac certo confidimus, ipsum divina benedictione sua deinceps etiam gubernationem nostram fortunaturum esse. Nec certe de felici purioris Religionis progressu in Ecclesiis in florentissimo Galliæ regno reformatis amplius dubitamus: in eo plane securos nos facit Christianissimi Francorum Regis, Consanguinei, Fratris et Foederati nostri carissimi pia et amica declaratio dum Serenitas ipsius tam per scriptas literas, quam per orationem Generosi, in primis nobis propter vitudinem dilecti Ordinarii sui in aula nostra Legati, Dni. Caroli Dantzæi testata est, se pacificatorii edicti semel approbati formulam in regno suo firmiter observaturam, et diligenter provisuram esse, ne ullis novis tumultibus Respublica istic perturbetur: quæ res spem certam nobis facit, post tantam ac diuturnam christiani sanguinis profusionem, ac tot florentissimi Regni calamitates, (quæ

jucunda præbent Latio spectacula Papæ) et Serenitatis Vestræ et aliorum piorum in Christum credentium tempora in posterum Divina sub protectione isthic fore mitiora et tranquilliora; quod quidem ex animo et optamus et precamur, ac a Serenitate Vestra pro mutua amicitia nostra amanter petimus, ut diuturniorem moram, quæ inter superiores Vestras et has nostras responsorias intercessit literas, in bonam partem fraterne accipiat. Et enim cum ad petitionem illam Serenitatis Vestræ re potius quam verbis respondere vellemus, ac ad colloquium cum Illustrissimo et Optimo Principe, Affine et Fratre nostro carissimo, iterandum spem certam propositam haberemus, illa longioris istius moræ nec alia causa fuit: Quo quidem nomine Serenitatem Vestram, nos amice excusaturum esse plane confidimus. Denique de nostra erga Serenitatem Vestram propensa et paratissima voluntate non dubitandum est: sicut summam Serenitatis Vestræ ac plane verecundam moderationem cum singulari pietate ac bene merendi studio conjunctam magna cum voluptate amplectimur.

Ita tam in Synodo in Germania, quantum quidem in nobis erit, promovenda, quam in aliis rebus omnibus ad communem Ecclesiæ et Reipublicæ Christianæ utilitatem pertinentibus, nec Christiani ac tranquillitatis communis amantissimi Regis officio, nec Serenitatis Vestræ expectationi sumus defuturi. Deus qui dat salutem Regibus, Serenitatem Vestram quam diutissime incolumem servet ac tueatur.

Dabantur in arce nostra Coldingæ die 13. Jun. anno 1580.

(L. S.)

Fridericus.

6.

Dette Brev fra Niels Mikkelsen Aalborg til Ole Kock er af særdeles Vigtighed saavel til at oplyse dets Forfatters personlige Stilling til den Tids kirkelige Bevægelse som denne selv. Ingensteds er nemlig saa tydeligt som her, denne opfattet, ikke som en personlig Tvist mellem Resen og Kock om nogle utydelige Udtryk, men som en Tvist mellem de dengang overalt kjæmpende Anskuelser, den lutherske og den calvinistiske, og idet Aalborg seer den fra dette Synspunkt, træder han her ubetinget paa Kocks Side. Derved hidrager det til at oplyse Aalborgs personlige Stilling, da der efter det neppe kan være nogen Tvivl om, at det var dette Brev, der saavel fremkaldte Sagen imod ham som ogsaa motiverede Dommen. (Jvfr. Den danske Kirkes Historie efter Reformationen I. Side 242. 254—57). Pontoppidan har ikke kjendt dette Brev, skjönt han flere Gange omtaler det (Ann. eccl. Dan. III. Side 602. 642), da det tilligemed de tvende tyske Theologers, Paræi og Lubini, af Kock blev fremlagt i Retten som Vidnesbyrd for ham. Det er her trykt efter et Haandskrift paa Kgl. Bibl. Gl. Kgl. Sml. 4. 1455, hvor det findes i en temmelig skjödeslös Afskrift mellem en Mængde andre Aktstykker i den samme Sag, der ellers for størstedelen alle ere tidligere bekendte.

*

*

*

Exemplar literarum M. Nicolai Michaelis
ad M. Olaum Coccium.

S. D. Gratias ago tibi, vir clarissime, amice suavissime, frater in Domino Jesu Christo, unico sospitatore nostro, vero Deo et vero nobiscum reali et essentiali homine, ex Maria virgine in temporis plenitudine primum nato: tum quidem pro innumeris beneficiis, mihi præsentibus

pariter atque absenti præstitis; tum, vel omnium maxime, quod usque adeo strenuum te militem in Domini militia præbeas, ut non adversariorum ictus venenosos, minis horrendis et diris calumniis (uti eorum Magistri, Sathanæ, utique mos est) ejaculatos supertugias ullo modo, sed fortiter te illis opponas. Crede mihi, Dominus Jesus Christus unicum Ecclesiæ suæ Caput, Coryphæus et Antisignanus solus pro te pugnabit immo virtutis suæ et spiritus sui efficacia in te pugnabit, ut tandem lætus et triumphans salutarem hujus Belli exitum videas. Neque vero tunc tamen belli hujus finis extremus sperandus: quin potius uno Sathanæ cornu absciso (tanta illius est versutia, tanto erga mulieris semen odio flagrat) alia plura renascuntur; ut semper habeant electi Dei occasionem exercendorum spiritualium armorum. Nunquam Ecclesiola Dei in hac patria nostra collecta, inde usque a prima illius, per singularia Dei organa Lutherum, Philippum, Bugenbadium, et alios, reformatione, ita periclitabatur atque hodie. Liber concordiæ, Regiis, sereniss., pietissimæ memoriæ, Frederici II. literis publice prohibitus, in publica Academia, quæ in inclitis hisce Regnis unica est, citatur, et juvenibus studiosis, qui propediem Ecclesiam Dei verbo (utinam non ficto, sed carne facto) gubernabunt, apprime commendatur, uti audio. Quid quæso, philosophia sobria e libro Concordiæ et Metaphysicis nugis congesta, nunc studiosis adolescentibus disputandis obtruditur? ut meam de eodem libro sententiam, tibi mi frater pandam: contigit per transennam veluti semel in eundem inspicere. Cum viderem et intelligerem phrases a simplicitate sacræ scripturæ, concionum et colloquiorum Christi, scriptorumque Apostolicorum longissime abscedere (quippe qui Christo filio Dei et hominis illocalem quandam illocalitatem (heu quantæ nugæ) assignat) et quam proxime ad phrases Metaphysicas nugacissimas simplicitatem ser-

monum Christi transcendentissimæ transcendentes accedere: confestim e manibus projeci. Fateor equidem, hanc esse Sathanæ viam ad seducendum Iuniores (qvi propediem Ecclesiæ Dei præficiuntur) appositissimam. Scis enim juvenile ingenium avidum esse ad capienda abstrusa. Vilesunt illis simplicia et vulgariter trita, qvalis est simplicissima doctrinæ Christi veritas. Ad subtilissima quæcunqve aspirant. Ubi vero subtiliora, ubi magis abstrusa, quam in Metaphysicis? Vide quam artificiose technas suas Sathanas struit, dum hæc Metaphysica in simplicem Theologiam nostram invehit. Hi jam phrasibus hisce transcendentibus inescati et saturi, ubi ad functiones Ecclesiasticas (arte quacunqve) aspirabant, qvalent quæso doctrinam suis auditoribus proponunt. Eheu quam hodie periclitatur Ecclesia. Meo qualicunqve iudicio, nunc satius est simpliciter credere, et secundum normam divinitus patefactam, per Dei gratiam bene vivere, quam tot disputationum extra scripturæ simplicitatem et veritatem vagantium tricis se involvere. Domine Jesu Christi, veni cito et vindica tuæ majestatis gloriam, nec permitte, ut propter ingratitudinem nostram densis ignorantiae tenebris puniamur. Extingvi lucem nec patiari tuam. Non potui, quin hæc ad te, frater dilectissime, scriberem, quæ jam pridem scripsissem modo oportuna se obtulisset occasio. Tu pro ingenii dexteritate et mei amore, si quid in literarum scribendarum intermissione hactenus delictum sit, candide ignosce.

Helsingburgi 1613, die 15. Decembris.

T. T.

Nicholaus Michaëlius A.

7.

Efterfølgende Fragment, der findes i det samme Haandskrift som det foregaaende, er kun taget med for at vise, hvilken Opmærksomhed denne Strid mellem Resen og Cock havde vundet ved de tydske Universiteter.

*

*

*

Fragmentum Epistolæ D. D. Menzeri
ad M. Nicolaum Episcop. Viburg.

Fama certaminis inter D. Resenim et M. Olaum Coccium me excitavit, ut ad te, Vir venerande et Clarissime D. et in Christo frater plurimum observande et dilicte, hoc exararem. Ex quo enim certius hoc negotium, quod maximi momenti esse apparet, cognoscerem, præter te nemo occurrit, qui interfuisti isti tractationi. Vidi equidem disputationes nonnullas D. Reseni, de quibus, si sententia dicenda foret, fatendum a me non intellectas. Neque probare possum quosdam loqvendi modos novos plane et insolentes. Amo lingvam eruditæ ecclesiæ, claram et perspicuam, et judico insigne Doctoris Christiani donum esse, sic loqui et scribere, ut ab omnibus intelligi sine ambiguitate possit. Qvanqvam autem non sunt nulla, quæ de singulari quodam errore suspicandi ansam dare possunt: malo tamen authoris sententiam prius liquido cognoscere, quam meum de eo iudicium in medium afferre. Qvare diligenter peto a Reverenda V. D. si grave non sit, fierique commode possit, ut de summa istius controversiæ informare me, ne dedignetur. Sparguntur passim discordiarum semina, ut dubium non sit imminere difficilima, et bellorum gliscunt incendia, quæ minantur tristes vastationes. Precibus igitur opus est ardentibus et assiduus.

Giezsæ scripsi XI. Aprilis A. D. 1614.

Si Dominus pro nobis, quis contra nos.
